

Diviatsiya nazariyasi mazmun va mohiyati

Nasiba Abdukarimova
Kubora Tuganova
Ilmiy rahbar: S.Haydarov
TMC instituti

Annotatsiya: Maqolada og'ish, rolning asosiy tushunchalari ko'rib chiqiladi ijtimoiylashuv jarayonida bola o'zlashtirishi kerak bo'lgan nazariyalar, shuningdek individual deviant xulq-atvorning tuzilishi keltirilgan.

Kalit so'zlar: og'ish tushunchasi, deviant xulq-atvor, qiymat orientatsiya

The content and essence of the theory of division

Nasiba Abdukarimova
Kubora Tuganova
Scientific advisor: S.Haydarov
TMC Institute

Abstract: the article examines the main concepts of deviance and role, the theories that a child should learn in the process of socialization, as well as the structure of individual deviant behavior.

Keywords: concept of deviation, deviant behavior, value orientation

Og'ishning asosiy tushunchalari yoki nazariyalari biologik, psixologik va sotsiologikdir. Deviatsiyaning biologik nazariyasi tarafdorlari xulq-atvorning jamiyatda qabul qilingan ijtimoiy me'yordan chetlanishini shaxsning biologik tarkibi bilan bog'liq holda ko'rib chiqadilar. 19-asrda italiyalik shifokor C.Lombroso insonning huquqbuzarlik harakati va uning tanasining fiziologik tuzilishi o'rtasidagi bog'liqlikni aniqladi. Shunday qilib, jinoyatchining xulq-atvorining jinoiy turini belgilashda u quyidagi xarakterli xususiyatlarni aniqladi: pastki jag'ning chiqib ketishi, siyrak soqol va og'riq sezuvchanligining pasayishi. Keyinchalik taniqli amerikalik shifokor V. Sheldon og'ishlarga moyil bo'lgan odamning fiziologik tipini aniqladi, uning fikricha, bu tana tuzilishining quyidagi epitendlari bilan mezomorf tip: "og'ir", "mushak", "atletik", "Analizatorlarning o'zaro munosabati va mashq qilish natijasida sezuvchanlikning ortishi sensibilizatsiya deb ataladi. Masalan, mashq qilish natijasida musiqa bilan shug'ullanadigan bolalarda past, baland ohanglarni eshitish qobiliyati rivojlanib boradi." [Umumiy psixologiya. B.Turakulov, Termiz, 2018, 58

b]. Chindan ham shunday, maktab yoshidagi bolalarda boshlang'ich tarzda alifbo o'rgatiladi, keyin sekin-sekin qo'shib yozishni va gaplar, matnlar yozish ko'nikmalarini shakllantiriladi. Hamda keyin kuzatishimiz mumkinki, ularga og'zaki diktant aytilganda ular bemalol yoza oladi, negaki ularning eshitish sezgirligi va xotiradagi yuklangan ma'lumotlari yordam beradi.

Psixologik va psixiatrik tushunchalarda asosiy e'tibor shaxsiy omilga qaratiladi. Ehtiyotkorlik bilan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, og'ishning mohiyatini faqat bitta psixologik xususiyat yoki kompleks bilan izohlab bo'lmaydi. 1950 yilda Shussler va Kressi jinoyatchilarning qonunga bo'ysunuvchi fuqarolarga xos bo'lmagan maxsus psixologik xususiyatlariga ega ekanligini isbotlashga harakat qildilar, ammo bu urinishlar muvaffaqiyatsizlikka uchradi. Bundan devyatsiya, ehtimol, psixologik va ijtimoiy omillarning kombinatsiyasidan kelib chiqadi degan xulosaga keldi..

Rol nazariyalari nuqtai nazaridan, sotsializatsiya jarayonida bola o'zi uchun eng muhim rollarni o'zlashtirishi kerak, ammo agar bu mexanizm buzilgan bo'lsa, kompensatsiya mexanizmi ishlay boshlaydi. Bola baribir rollarni o'zlashtiradi, lekin endi ijtimoiy emas, balki g'ayriijtimoiy, masalan: o'g'ri, narkoman, bezori, jangchi va boshqalar ma'lum atributlar bilan ajralib turadi. Rol bir necha bosqichda o'zlashtiriladi. ijodiy yondoshishning kuchayishiga olib keladi. Maktab yoshidagi bolalarning sezgi qobiliyatlari yanada shakllanishi ularning oilada, maktabda mehnat va aqliy faoliyati ortishida, fanlarni o'zlashtirish ko'lamini kengayishida hamda mustaqil hayotga qadam qo'yishida muhim ahamiyat kasb etadi.

1-bosqich. Bola bu rol, undagi shaxsning huquq va majburiyatlari haqida ma'lum ma'lumotlarni oladi, deviant xatti-harakatlarning turli shakllari, munosabatlarni aniqlashtirish usullari va bahsli masalalarni hal qilish mexanizmi haqida bilib oladi.

2-bosqich. Bola bu rolni qabul qiladi: u buni biladi va shaxsiy sarmoyasini kiritadi.

3-bosqich. Bola o'zi uchun tanlagan rolni o'ynaydi. Shu bilan birga, uning bu rolda o'zini qulay his qilishi uchun o'rtoqlarining roziligini olish muhimdir. Noqonuniy harakat tengdoshlarning e'tibori va maqtovi bilan mustahkamlanadimi yoki bunday qo'llab-quvvatlanmaydimi va qoralanadimi, bu ko'p jihatdan boshqalarning munosabatiga bog'liq. Bunday holda, bunday harakatni takrorlash ehtimoli sezilarli darajada kamayadi. Spirtli ichimliklar yoki giyohvand moddalarni birinchi marta sinab ko'rayotgan o'smir uchun birinchi o'rinda ularning ta'mi yoki insonga ta'sirini bilish emas, balki o'zini o'zi his qilish istagi, izolyatsiya va tashvish hissidan xalos bo'lish. Jamiyatimizda malakali kadrlarning yetishib chiqishlari, ularning vatanimiz taraqqiyotiga munosib hissa qo'shishlari uchun, avvalambor,

maktab bosqichining metodik jihatdan mustahkamlanishiga, o'quvchilarga sifatli va to'g'ri ta'lim-tarbiya berilishiga katta ahamiyat qaratishimiz kerak.

4-bosqich. Oxirgi bosqich - tanlangan rolni, masalan, "ayb echkisi", "yashirin qasoskor", "qo'pol odam" va boshqalarni psixologik darajada ta'minlash (bola bu rolga qanday his-tuyg'ular hamrohligini va ular qanday bo'lishi kerakligini aniq bilsa). tartibga solinadigan) va shaxslararo (aktyorlar bir spektaklda o'zaro aloqada bo'lgani kabi, turli rollarni o'ynaydigan bolalar o'rtasida muayyan turdagi munosabatlar o'rnatilganda). Ijtimoiy og'ishlarning muhim elementi - bu shaxsning o'zi sodir etgan huquqbuzarliklarga munosabati. Ko'pincha, bu munosabat tabiatda o'zini oqlaydi, bu tananing o'zini o'zi himoya qilish reaksiyasi sifatida namoyon bo'ladi. Ijtimoiy psixologlar deviant xulq-atvorga ega bo'lgan odamlar qanchalik xavfli bo'lishidan qat'i nazar, o'z harakatlari va harakatlarini oqlash uchun psixologik ehtiyojni o'z-o'zini qondirishga intilishlarini isbotladilar. Bundan tashqari, shaxsning progressiv degradatsiyasi tufayli harakatlar uchun motivatsiya kamayadi va yo'qoladi, bu esa insonning tan olinishi va muvaffaqiyatga bo'lgan istagining to'liq yo'qolishiga olib keladi. Birlamchi og'ish (ijtimoiy me'yorlarning dastlabki buzilishi) ikkilamchidan o'tadi, so'ngra og'ishning zaif shakllaridan kuchlilariga, masalan, kundalik mastlikdan jinoiy huquqbuzarlik sodir etishga ko'tariladigan deviant martaba quriladi. Deviant rolni o'z zimmasiga olish. bolani ijtimoiy izolyatsiyaga olib kelishi mumkin. Keyin deviant ong bilan belgilanadigan, ijobiy ijtimoiy rollarni va foydali faoliyatni o'zlashtirishga imkon bermaydigan (yoki cheklaydigan) deviant shaxs tuzilishining shakllanish bosqichini kuzatib boradi. Sotsiologik tushunchalar jamiyatdagi inson xulq-atvoriga ta'sir etuvchi va belgilovchi ijtimoiy va madaniy omillarning chetlanishini hisobga olishga harakat qiladi. Birinchi marta deviansiyaning mohiyatini sotsiologik tushuntirishni anomiya nazariyasini ishlab chiqqan E.Dyurkgeym taklif qildi (yunoncha anomos, qonunsiz, me'yorsiz, boshqarib bo'lmaydigan). Anomiyaga deganda u jamiyatda har qanday me'yor va qadriyatlarining yo'qligi (eskilari eskirgan, yangilari esa hali qabul qilinmagan) tufayli odamlarning xatti-harakatlari aniq tartibga solinmagan jamiyat holatini tushundi.) Bunday sharoitda odamlarning bir-biriga nisbatan befarqligi, begonalashuvi, ishonchsizligi kuzatiladi, oila instituti barqarorligi yo'qoladi, davlatga nisbatan butunlay loqaydlik namoyon bo'ladi. Maqsad va hayot mazmunidan mahrum bo'lgan odamlar stress va xavotirga moyil bo'lib qoladilar, bu esa turli xil deviant xatti-harakatlarga olib keladi. E.Dyurkgeymning asosiy g'oyasi shundan iboratki, jamiyatning barqaror faoliyati ijtimoiy birdamlik hodisasiga asoslanadi va undan har qanday og'ishlar deviant xulq-atvorning sababi bo'lgan ijtimoiy tartibsizlikdir. Keng faktik materiallar to'plagan holda, olim turli ijtimoiy guruhlarda o'z joniga qasd qilishlar soni bir xil emasligini isbotladi: masalan, katoliklar orasida protestantlarga qaraganda kamroq. Ushbu hodisaga quyidagi tushuntirish berildi: ijtimoiy guruhning birlashishi va birdamligi

darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, uning o'z joniga qasd qilish darajasi shunchalik past bo'ladi. Shahar aholisi va protestantlar qishloq aholisi va katoliklarga qaraganda ko'proq tarqoq va individualist edilar, ular jamoalarda yashaydilar va o'zaro yordamning jamoaviy shakllari juda rivojlangan

G.Merton 1938-yilda E.Dyurkgeym nazariyasiga ba'zi o'zgarishlar kiritdi. Uning fikricha, og'ish jamiyatning madaniy maqsadlari va bunday maqsadlarga erishishning ijtimoiy tomonidan tasdiqlangan vositalari o'rtasidagi tafovut natijasida yuzaga keladi. Masalan, ma'lum ijtimoiy-iqtisodiy sabablarga ko'ra hamma ham oliy ma'lumotga ega bo'la olmaydi yoki nufuzli ishga joylasha olmaydi, jamiyat taraqqiyoti darajasi esa yuqori malakali mutaxassislarni talab qiladi.

Individual deviant xulq-atvorning tuzilishi harakatlar, motivlar va maqsadlardan iborat. Deviant xulq-atvorning boshlang'ich bo'g'ini - bu jamiyat faoliyatining real ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlari bilan belgilanadigan aholining turli qatlamlari va ijtimoiy guruhlarda qiymat yo'nalishlarining o'zgarishi. Agar yaqinda rus jamiyatida umumiy manfaatlar uchun mehnat, do'stlik, o'zaro yordam, oila, vatanparvarlik va boshqalar kabi qadriyatlar hukmronlik qilgan bo'lsa, endi ular o'z o'rnini ishchanlik, pulga sig'inish, betartib turmush tarzi, o'zini o'zi o'ylash, va boshqalar. Natijada, jamiyatda e'lon qilingan H qiymatlari va haqiqatda mavjud bo'lganlar o'rtasida tafovutlar mavjud; rejalashtirilgan maqsadlar va ularni amalga oshirish imkoniyatlari o'rtasida.

Qadriyatlar tizimidagi buzilishlar asosan ijtimoiy institutlarni yo'q qiladi. Masalan, adliya institutlari: sudlar, prokuraturalar faoliyatidagi huquqbuzarliklar hokimiyat apparatining parchalanishiga olib keladi, jamiyatda axloqsizlik, adolatga ishonchsizlik, loqaydlik va tajovuzkorlikni keltirib chiqaradi. "Qo'shaloq axloq" vujudga keladi, bunda qarama-qarshi normalar bir shaxs yoki ijtimoiy guruh tomonidan turli maqsadlarda va turli, hatto qarama-qarshi vaziyatlarda qo'llaniladi. Bu ayrim davlat amaldorlari, siyosatchilar, ishbiarmonlar va boshqalarning faoliyatida namoyon bo'ladi. Ijtimoiy me'yorlar: "o'g'irlik qilmang" deb ta'kidlaydi va davlat daromad olishning qonuniy usullaridan foydalanish imkoniyatini cheklaydi, bu esa aholining ma'lum bir qismini majburlaydi. aholining ijtimoiy normalarni buzishi va ijtimoiy og'ishlarga yo'l qo'yishi. "Soya qoidalarini ishlab chiqish", o'ziga xos "yer osti dunyosi axloqi" paydo bo'ladi. Demak, sub'ektning konfliktli vaziyatdan chiqish zarurati va buni ijtimoiy jihatdan maqbul, qonuniy yo'l bilan amalga oshirishning mumkin emasligi o'rtasidagi aniq ziddiyat.

Madaniy nazariyalar tarafdorlari (S.Sellin, N.Miller, E.Sazerlend) og'ishning sababi hukmron madaniyat normalari bilan ma'lum bir ijtimoiy guruhda rivojlanayotgan submadaniyat me'yorlari o'rtasidagi ziddiyatda deb hisoblashgan.

Bekker vakili bo'lgan stigmatizatsiya (brending) nazariyasida, Deviance, kuchga ega bo'lgan guruhlar kamroq himoyalangan guruhlar yoki shaxslarning xatti-harakatlariga o'rin beradigan "muhr" deb hisoblanadi.

Radikal kriminologiya tarafdorlari (O.Turk, A.Kuinni, D.Yang, I.Taylor) kapitalistik jamiyatning og'ishi degan pozitsiyani himoya qiladilar. bu normalardagi ziddiyatning natijasidir og'ishning eng yangi nazariyalari jamiyatning xarakteriga e'tibor beradi va uning og'ishlikni tan olish va saqlab qolishdan qanchalik manfaatdorligini aniqlashga intiladi; Bundan tashqari, asosiy maqsad - bu biron bir aniq shaxsni emas, balki butun jamiyatni tuzatishdir.

Ijtimoiy og'ishlar mexanizmini o'rganish shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy me'yorlardan chetlanishni oldindan belgilab beruvchi omillar quyidagilardir: ong va axloq darajasi; jamiyatda inson xulq-atvorini ijtimoiy tartibga soluvchi tizimlarning rivojlanishi; jamiyatning axloqiy va huquqiy normalarni buzuvchi shaxslarga nisbatan shakllangan munosabati.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Umumiy psixologiya. E.G'oziyev. T, 1994.
2. Umumiy psixologiya. F.Xaydarov, N.Xalilova. T: 2010.P. 208-216.
3. Raschetina S.A., Zaichenko O.M. Ijtimoiyoddaktika. Ijtimoiy pedagogika tarixi va nazariyasi: Monografiya. Velikiy Novgorod: NovDU nomidagi. Yaroslav Donishmand, 2003. 344 b.
4. BMTning Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi: Darslik. Sankt-Peterburg, 1997 yil.
5. Kashchenko V.P. Pedagogik tuzatish.markazi.
6. Mardiyeva, F. H. (2024). Yuqori sinf o'quvchilarida sezgilarining psixologik ahamiyati. Science and Education, 5(1), 233-235.